

2007. június 23. - **Meglepő eredményt hozott egy DNS-vizsgálat Ázsiában - Expedíció indul a kazahsztáni madjarokhoz**

Akár új megvilágításba is helyezheti a magyarság kialakulásának, vándorlásának zegzugas történelmét az a kutatássorozat, amelyet a titokzatos eredetű kazak madjar törzs tagjain végzett el egy fiatal honi kutató. Bíró András Zsolt antropológus lapunkban hozta nyilvánosságra e genetikai vizsgálat sokatmondó eredményeit. Július elején tíznapos expedíció indul a torgaji területre, hogy évszázadok óta először megszervezett törzsi gyűlésen találkozzanak a magyarok a madjarokkal.

Aki mindenkinek a rokona, az senkié sem. Sokan Nepáltól Latin-Amerikáig őshonos magyarokat vizionálnak, vagy előszeretettel hangoztatják az úgynevezett azték, hun, sumer rokonságot... De ami a legrosszabb: ebben a nagy kavalkádban nevetségessé válnak a valós kapcsolódási pontok - magyarázza kissé ingerülten Bíró András Zsolt humánbiológus, antropológus, aki mindezen előzmények és erőteljes elvárások ellenére vette a bátorságot, s az egyik legsíkosabb terepre merészkedett. A fiatal kutató olyasmit feszeget néhány éve, amihez évszázadok romantikus meséi, koholt regéi tapadnak, és ami miatt oly sokan jártak be veszedelmes utakat, véreztek el idegenben, vagy veszítették el tudományos hitelüket egyszer s mindenkorra. A magyarság eredetkérdése ma is bicskát nyitogat bizonyos zsebekben, s nagy számban vonz lelkes sarlatánokat. Pedig feltehető, hogy ez a kérdés a legvadabb képzeletei felülmúlóan szövevényes.

Nyugatról keletre

Bíró András Zsoltot évekkel ezelőtt babonázta meg Közép-Ázsia történelme, a magyarok vándorlásának bonyodalmai, illetve az arrafelé honos nomád népek antropológiájának olyan kérdései, amelyek szegről-végről bennünket, a Kárpát-medencében ragadt magyarokat is érinthetnek. Bíró ezért nyakába vette a világot, és beutazta azokat a területeket, ahol a tudomány mai állása szerint vándorló őseink előfordulhattak. Nem meglepő módon néha a távoli megközelíthetőbbnek bizonyult, mint a szomszédos.

A Magyar Természettudományi Múzeum embertani tárában, ahol a kutatómunkám végzem, a Kárpát-medence területéről gyűjtik az ásatásokon előkerült emberi maradványokat - mondja Bíró. - Több mint 35 000 egyénhez tartozó csontot raktároznak ott az előember korától a XVII. századig. Nagyon értékes további anyagokra lehetne bukkanni Ukrajnában és Moldovában is, csak sajnós meg a kapcsolatok a tudóstársadalomban, és a készség is hiányzik ezekben az országokban.

E budapesti csonttárból elindulva, nem túl eredeti útvonalon, Bíró András Zsolt olyan vidékre vetődött, ahol előtte csupán két magyar járt – jöllehet több ezer madjar (saját kiejtésük szerint) magyar szállásterületéről van szó. A végső lökést egy kazak tudós látogatása adta: 2005-ben a Magyar Tudományos Akadémia meghívására hazánkba érkezett Orazak Ismagulov akadémikus, aki Közép-Ázsia antropológiai rekonstrukciójával foglalkozik. A kölcsönös rokonszenv arra indította mindkettejüket, hogy keresni kezdjék, mi lehet Kazahsztán hatalmas területén az, ami a honfoglalás kori magyarság antropológiájának kérdésköréhez köthető.

A hazai antropológiában korábban több tézis megfogalmazódott arról, hogy a magyarság vándorlási útvonala a mai Kazahsztán területét is érintette; ebben nincs újdonság - mutat rá a fiatal kutató. A honfoglalás kori magyar koponyák méretei sok hasonlóságot mutatnak különböző zónák lakóival: példa erre a kaszpi zóna, s az is tudott, hogy az avarok, a hunok egyértelműen ázsiai eredetűek, valamint, a magyarok bizonyos részei is. Kérdés, hogy milyen etnikumokból verbuválódott a magyarság abban az időszakban, amíg ideért a Kárpát-medencébe. E problémakör azért is kutatható nehezen, mert a népvándorlás utolsó szakaszában óriási migrációs hullám indult meg: népek sodródtak el, cseréltek nevet. Rengeteg a zavaró tényező, és írásos emlék sem igen akad, legfeljebb a perifériákról: kaukázusi, grúz, örmény nyelvű, valamint közép-ázsiai arab és perzsa források, amelyek természetesen nagyon közvetettek - mondja Bíró. - E problematikát csak úgy bogo-zhatnánk ki, ha több tudományág együttműködne.

Bíró András Zsolt antropológusként maga is erre az összhangra törekedett, mert úgy vélte, hiába istenítik a legmodernebb eszközöket alkalmazó genetikát, annak eredményeit is meg kell támogatni történeti forrásokkal, régészeti adatokkal, hogy ne a sötétben tapogatózzanak a kutatók. Több szálon kezdett hát nyomozni: a volt szovjet köztársaságokban, igyekezett feltérképezni, milyen csontanyag maradt a különböző korszakokból, leginkább abban a zónában, amelyet a magyar tudomány mai állása szerint érdemes lehet kutatni. Csakhogy ez meglehetősen kiterjedt terület, több országot is érint: a Kaukázus északi előterét, az Urált és az azon túli térséget. Több szakértő szerint ugyanakkor a Kaszpi-tenger és az Aral tó közötti vidék igen fontos a magyar etnogenezis, a néppé válás szempontjából.

- Vizsgálódásainknak voltak japán előzményei, hiszen ők is szenvedélyesen keresik a gyökereiket, s ugyancsak Belső-Ázsiában feltételezik őket, csak ők nem nyugatra, hanem keletre vándoroltak magyarázza Bíró. - A nyolcvanas években, amikor még nem létezett modern Y kromoszóma meg mitokondriális DNS-vizsgálat, már akkor kutatták ezt a kérdést: a vér fehérjék különböző markereit, vagyis jegyeit hasonlították össze. Több mint 80 populációtól többezres nagyságrendben vettek vérmintát. A japán vizsgálat kimutatta, hogy a magyarok és az uigurok között szoros hasonlóság van a vérfehérje-szerkezetben. Ugyanakkor Európában ma egyedül a magvarságban mutathatók ki olyan markerek, amelyek leginkább csak Közép-Ázsiában lelhetők fel,

- Ha ezek tudományos evidenciák, miért volt érdemes ilyen kimerítő vállalkozásba fognia?

- Amikor 2005-ben Kazahsztánban mérni kezdtem a lakosság kopo-nyasajátosságait, Erdélyi István régész felhívta a figyelmemet Benkő Mihály Kelet-kutató könyvére, amely az észak-kazahsztáni torgaji vidék madjarjainál tett látogatásának tapasztalatait foglalja össze - felel Bíró András Zsolt. - E törzsről ellentmondásos adatok álltak rendelkezésre: több helybéli etnográfus hangsúlyozta, hogy a madjar nem külön törzs, csak ezen a területen gyakori a „Magyar” személynév; mások azt mondták, régen éltek ott madjarok, de mára eltűntek. Amikor a hír hallatán expedíciót szerveztem erre a szállásterületre, nemigen jelentkezett más résztvevő, még Kazahsztánból sem, nemhogy itthonról. Azzal riogattak, a torgaji emberek megveszekedett moslimok, úgysem engedik magukat fényképezni, megmérni, vadak és zárkóztak, és jó, ha a dzsipet nem veszik el tőlünk. A genetikai mintavétel ötletén pedig csak nevettek a kazakok.

Ennek ellenére az antropológus elkezdte a szervezést és az írott források böngészését. Ottani történészek felhívták a figyelmét néhány utalásra, amelyeknek voltak magyar-madjar vonatkozásai. Például hogy a tatár

Sejbáni kán XIV. századi hadjáratában külön egységük is részt vett. Kérdésemre, hogy akkor e forrás vajon újra felfedezte Julianus elveszett, felmorzsolódott magyarjait, Bíró szkeptikusan válaszol. Szerinte az a legfőbb gond a szerzetes XIII. századi beszámolójával, hogy ma sem lehet pontosan meghatározni, merre lelt rá a keleten maradt magyar törzsré. Az antropológus idézi Benkő Mihály elméletét, amely a torgaji madjarokat a Volgától Ázsiába visszaáramló törzsnek feltételezi. Amikor ugyanis az Arany Horda kialakult, és szállásra lelt a Fekete tenger északi előterében, az európai régióban egészen az Urálig, majd az oroszok fokozatosan megerősödtek, s a XVI. században Kazanyt visszafoglalták, attól fogva gyors ütemben szorultak ki a tatárok a Kelet-európai-síkságról. Ekkoriban - az elmélet szerint az Arany Horda hadszervezetébe integrálódott magyar törzsek nem akartak orosz fennhatóság alá kerülni, vagy

ezt a háborús helyzetet elkerülendő az Ural túloldalára, esetleg déli előterébe vándoroltak vissza. Bíró András Zsolt ezt a hipotézist azonban nem tartja valószínűnek.

- A nagy népességmozgások történetében igen ritkán fordult elő, hogy a vándorlás nyugatról keletre zajlott volna - mondja. - Vannak további források is a madjarokról: Turkesztán városa mellett előkelő férfi türbéje, sírja található, amelynek felirata megemlíti, hogy ez a madjar Karcig batir, azaz harcos magyar volt. De itt sem egyértelmű, hogy a neve volt magyar vagy a törzse. Jóllehet a Sejbáni kán magyarjairól megemlékező forrás biztosan nemzetiségként kezeli őket, s az is bizonyos, hogy nem rabszolgakatonák egységeként, mert nem alávetettekről, hanem a káni hadi szervezet egyenrangú, sőt kiemelkedő harcértékű csoportjáról beszél. Ha a kutatók szisztematikusan átböngésznék a kazak forrásokat, ennél feltehetően jóval több és hangsúlyosabb nyomra bukkannának.

Dzsipekkel a sztyepen

A torgaji madjarok létezését csak a hatvanas években fedezte fel a honi tudományos élet, azt is csak véletlenül. Tóth Tibor antropológus, a Magyar Természettudományi Múzeum embertani tárának egykori igazgatója járt először az észak-kazahsztáni sztyepeken, amikor antropológiai kutatóútján bejárta a szovjet területeket, többek között Baskíriát, Kazahsztánt, Üzbegisztánt, a kaukázusi régiót és Szibériát, hogy összehasonlító vizsgálatokat végezzen. Egyik alkalommal Alma Atában (ma Almati), a Kazak Köztársaság akkori fővárosában tartott előadást, amikor valaki meghökkentő kérdést tett fel: mi a véleménye a Kazahsztánban élő madjarokról, a torgaji madjar törzsről, és szerinte lehet-e közülük a magyarokhoz. Tóth Tibor provokációnak vélte, elengedte a füle mellett a kérdést, de amikor még egyszer felhangzott a makacs érdeklődés, megkérte a kérdezőt, maradjon ott az ülés után. Így ismerkedett meg Nurhanov nyelvészszel, aki informálta a törzs létezéséről és helyzetéről. Tóth Tibor elment a torgaji területre, elkezdte a vizsgálatokat, de hamarosan megjelentek „hivatalos” emberek, akik megszürték, hogy kiket mérhet meg. Gyanítható, hogy a minták ettől fogva keveredtek.

Bíró hozzáteszi, még ha sem történeti, sem genetikai kapcsolat nem mutatható ki a torgajiakkal, akkor is a magyar kutatók kötelessége, hogy ha van egy nép a világon, amelyiket magyarnak hívnak, megvizsgálják az eredetüket. A területről kitiltott Tóth Tibornak, valamint Nurhanov és Ismagulov professzornak is az volt a véleménye, hogy nem zörög a haraszt... Bíró András Zsolt azért szervezett expedíciót Torgajba 2006 őszén, hogy valami nyomra bukkanjon. Egy Kazahsztánban élő magyar üzletember is bekapcsolódott a szervezésbe, dzsipeket szereztek, hogy átvágjanak a több ezer kilométeres sztyepen. A magyarországi genetikusokkal, antropológusokkal közösen kialakított koncepció az volt, hogy Y-kromoszóma vizsgálatot végeznek: ez a konzervatív kromoszóma apai ágon öröklődik, nincs átkevereződés benne, így

apáról fiúra szinte változatlan marad. Ugyanakkor az Y-kromoszómán található mutációs pontok összehasonlításával lehet genetikai kapcsolatot találni bizonyos népcsoportok között. Céljuk volt feltérképezni a magyarok településeit, megállapítani lélekszámukat, klasszikus antropológiai vizsgálatot végezni koponyamérésekkel, és a férfiktól genetikai mintát venni a szájnyalhártya-kaparékból.

Kirakós

A kemény klímájú, nehéz megélhetést biztosító torgaji vidék három mai magyarorszányi terület, és kicsiny közösségek élnek szétszórva rajta. A torgaji magyarok nomadizáló pásztorok voltak, a folyók mellett éltek jurtatáborokban – az ötvenes-hatvanas évek szovjet uralma száználmas barakktelepekre kényszerítette őket. Ma a Szarikopa-tó egy-kétszáz kilométeres körzetében, 3-6 állandó településen laknak, sokan pedig beköltöztek a városokba. Bíró András Zsolt úgy véli, nagyjából kétezer madjar élhet Kazahsztánban. Az expedíciót végül kitörő örömmel fogadták, és a madjarok lelkesen vettek részt a mintavételben. A kutatási eredmények a napokban készültek el a Budapesti Orvosszakértői Intézet DNS laboratóriumában.

Százhat férfitől származnak a minták – foglalja össze az elemzést Bíró - Kazahsztán történetében először valósult meg, hogy egész törzset térképeztek fel genetikailag. A madjar mintákat 39 nemzetiségével hasonlítottuk össze a genetikai távolságszámítás szerint: a madjarok törzsét is befogadó Középső Horda népeinek, többféle kazak, türkmén, üzbég, szibériai, uráli, orosz, török, európai populációnak a mintáival és természetesen magyar példákkal. Meglepő eredményt kaptunk: a torgaji magyar minta a genetikai távolság és az Y-kromoszóma-vizsgálat szerint a magyarországi mintához áll a legközelebb, s csak ezt követően hasonlít a kazak, oszét, üzbég és ujjur anyaghoz.

Mindez Bíró szerint igencsak elgondolkodtató. Főként, ha számításba vesszük, hogy legalább 1500 éves elszakadásról lehet szó. A kutató hangsúlyozza, természetesen nem jelenthetjük ki e vizsgálatok alapján, hogy a torgaji magyar törzs a vándorló magyarság része volt. De azt igen, hogy valamilyen genetikai kapcsolat, érintkezés kialakult közöttük. Hatalmas kirakójáték, hogy e kapcsolat közvetítéssel, leszakadással vagy még régebbi közösségből való kiválással teremtődött-e meg. A szoros hasonlóság miatt feltételezhető Bíró András Zsolt szerint, hogy igen régi időkben együttélésről lehetett szó. Régen az Urálig vezették vissza a magyarság vándorlási útvonalát, aztán mindez átkerült az Ural túloldalára, de ma még keletebbre, az Aral tó vidékére, a torgaji madjarok környékére kerülhet valamiféle kiindulópont. Azzal együtt, hogy a torgaji magyarok nem ott őshonosak, ahol ma élnek saját legendáik szerint délkeletről, a mai Karatau-hegység területéről, Dél-Kazahsztánból vándoroltak oda nagyjából három-négyszáz éve.

Egy hét múlva indul újabb expedíció a torgaji madjarokhoz, akik évszázadok óta először szerveznek kurultajt, törzsi gyűlést a nyugatra szakadt magyarok tiszteletére. E madjar-magyar eseményen lapunk képviselőjében e sorok írója is jelen lesz, hogy tudósítson arról a találkozóról, amelynek jelképértékét csak nyomatékosítja a genetikai kutatás eredménye.

Margittai Gábor